

JULIAN KALINOWSKI
Akademia Rolnicza we Wrocławiu

WSPARCIE DORADCZE ROLNIKÓW MODERNIZUJĄCYCH GOSPODARSTWA I KORZYSTAJĄCYCH Z KREDYTÓW PREFERENCYJNYCH

1. Wstęp

Przedsiębiorczości definiowana jest w niejednoznaczny sposób przez różnych autorów. Tradycyjnie rozumiana jest jako cecha jednostki - w ujęciu naukowym wyjaśnia się ją jako funkcję pełnioną przez jednostkę lub grupę w szerszych procesach społeczno-gospodarczych [Bylicki, Szafranek 1996]. Część autorów skłania się do postrzegania jej w powiązaniu z człowiekiem i jego aktywnością [Pajestka 1988, Pietrasieński 1975]. Rozumiana jest jako umiejętność dostosowania się lub wykorzystania istniejących uwarunkowań, względnie podejmowania działań w celu zmiany tych warunków w pożądanym zakresie, np. poprawy efektywności gospodarowania [Gałąj 1993]. Przedsiębiorczość określana jest również jako organizacja i kierowanie w warunkach ryzyka i na własną odpowiedzialność firmą, przedsięwzięciem opartym na motywach zysku, nie tylko w ujęciu finansowym, lecz także przez pryzmat zdobycia władzy, prestiżu [Hunk 1993]. W innym ujęciu łączona jest z pokonywaniem wyzwań stawianych przez gospodarkę rynkową [Duczkowska-Małysz, Duczkowska-Piasecka 1993]. Psychologiczna interpretacja pojęcia bazuje na istnieniu potrzeby osiągnięć, chęci wykazania, że jest się lepszym od innych oraz dążeń do wspólnego dobra [Kaczor-Pańkow 1993, Koziński 1988]. Według P. F. Druckera przedsiębiorczość to sposób zachowania oparty bardziej na koncepcji i teorii, niż intuicji, którego można nauczyć się, a przedsiębiorca to osoba, która zawsze poszukuje zmiany, reaguje na nią i wykorzystuje jako okazję [Drucker 1992]. Drucker podaje źródła podejmowania działań przedsiębiorczych:

- nieoczekiwane powodzenia i niepowodzenia oraz zdarzenia zewnętrzne,
- niezgodność między rzeczywistością, a wyobrażeniami o niej,
- zmiany stanów dotychczasowych wynikające z potrzeb procesów,

- zaskakujące zmiany w strukturze przemysłu, rolnictwa, rynku,
- zmiany demograficzne,
- zmiany w postrzeganiu, w nastrojach i wartościach,
- nowa wiedza naukowa.

W ujęciu klasycznym przedsiębiorczość to przede wszystkim innowacyjność, wdrażanie nowych technologii, wyrobów, form organizacji produkcji i sprzedaży, a przedsiębiorca to osoba, która inicjuje tego rodzaju zachowania [Sobczyk 1995]. Przedsiębiorczość decyduje o nakładach i wynikach gospodarowania, a także o stopniu korzystania z kredytów i ich skutkach [Daniłowska 1997]. Wspieranie jej rozwoju poprzez włączenie w ten proces doradztwa rolniczego pozwala uświadomić rolnikom możliwości w tym zakresie, wpływając korzystnie na rozwój obszarów wiejskich [Wiatrak 1995].

2. Przedmiot, cel, metody, zakres badań

Przedmiotem badań w niniejszej pracy były oddziaływania doradcze wśród rolników modernizujących gospodarstwa po zaciągnięciu kredytów inwestycyjnych. Celem pracy było określenie zakresu i intensywności pracy doradczej wspierającej aktywność przedsiębiorczą rolników. Rejon badań charakteryzujący się jednolitością warunków przyrodniczo-ekonomicznych obejmował 18 gmin powiatów wrocławskiego, strzelińskiego i oławskiego w województwie dolnośląskim. Obserwacji poddano gospodarstwa, których właściciele podjęli w latach 1995-1996 kredyt inwestycyjny na preferencyjnych warunkach - z dopłatą do oprocentowania - ze środków Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR). Ich powierzchnia w roku uruchomienia kredytu wynosiła od 10 do 15 ha użytków rolnych i miały zbliżone zasoby siły roboczej (prowadzone były przez rodzinę posiadającą 2 lub 3 dzieci).

Z zastosowaniem metody celowo-losowej wyłoniono do szczegółowych badań 48 gospodarstw w roku uruchomienia kredytu, 70 w czwartym roku zadłużenia oraz 34 w siódmym. Dla stworzenia płaszczyzny porównawczej utworzono grupę 42 gospodarstw kontrolnych o podobnych cechach, nie zadłużonych kredytem inwestycyjnym. Materiał badawczy zebrano w roku 1996, 1999 oraz 2001 wykorzystując kwestionariusz wywiadu z rolnikami. Dla uzupełnienia danych zastosowano także metody rozmów kierowanych i dyskusji.

W opracowaniu materiału wykorzystano metodę analityczno-porównawczą pionową. Intensywność pracy doradczej wyliczono metodą zaproponowaną przez M. Jerzaka [Jerzak 1977]. Jest to nakład pracy doradczej na jedno gospodarstwo rolne. Rodzaje działalności przeliczono na punkty, przyjmując różną ich liczbę zależnie od stopnia trudności w realizacji:

- szkolenie, konkurs, lustracja pól, pokaz, demonstracja, wycieczka, doświadczenie rolnicze - 2 punkty,

- wystawa - 1 punkt,
- sporządzenie planu przedsięwzięcia gospodarczego (biznesplanu) - 10 punktów.

Przyjęto wzór [Jerzak 1977]:

$$W = x_1 \cdot d_1 \cdot a_1 + x_2 \cdot d_2 \cdot a_2 + \dots + x_n \cdot d_n \cdot a_n$$

gdzie:

W - wskaźnik intensywności pracy doradczej

x - liczba działalności,

d - rodzaj działalności,

a - współczynnik działalności.

Uzyskane wyniki zestawiono w formie tabelarycznej wyrażając je we wskaźniku procentowym.

3. Wyniki badań

Uwarunkowania gospodarki rynkowej skłaniają rolników do działań przedsiębiorczych. Poszukiwanie zmian, wprowadzanie nowych rozwiązań, innowacyjność rolników, modernizowanie gospodarstw są tego wyrazem. Wykorzystując podjęty w latach 1995-1996 kredyt inwestycyjny rolnicy przystąpili do unowocześniania swoich gospodarstw. Przeznaczony on został na zakupy maszyn rolniczych (22% wartości udzielonych kredytów), ciągników (34%) oraz na powiększenie areалу gruntów (44%). Ich aktywność, wzmocniona kredytem, doprowadziła do powiększenia powierzchni gospodarstw od 14,9 ha UR w pierwszym roku zadłużenia, do 21,7 ha w siódmym. Utrzymał się wysoki - 94% udział gruntów ornych w strukturze użytków rolnych. Zmienność koniunktury rynkowej znalazła odbicie w strukturze zasiewów gospodarstw. Zaobserwowano jej uproszczenie na rzecz zbóż. Udział zbóż w zasiewach wzrósł z 62% w pierwszym roku do 78% w siódmym roku badań. Odbyło się to kosztem okopowych (spadek z 33% do 17%).

Działania rolników doprowadziły do korzystnych zmian w zakresie wyposażenia gospodarstw w środki trwałe (wzrost wartości majątku trwałego w analizowanym okresie o 35%, z tego maszyn i urządzeń o 59% w cenach roku 2001). Równocześnie powiększyły się o 1/3 zasoby siły pociągowej. Wprowadzanie nowego sprzętu technicznego wiążąc się z powiększaniem powierzchni upraw, pozwalało jednocześnie rolnikom na podnoszenie wydajności i jakości procesów technologicznych. Stwarzając przy tym lepsze możliwości dostosowania się do zapotrzebowania rynku.

Zmiany w strukturze zasiewów oraz ograniczanie liczebności zwierząt (spadek obsady inwentarza ogółem o 42%) w przeciągu siedmiu lat spowodowały zmniejszenie się o 40% poziomu intensywności organizacji gospodarstw obli-

czonej metodą punktową wg B. Kopcia [Kopeć 1983]. W strukturze organizacji gospodarstw zarysował się zdecydowany udział bardziej opłacalnej produkcji roślinnej (wzrost w okresie siedmiu lat z 69% do 79%).

W siódmym roku od chwili podjęcia kredytu zanotowano obniżenie się o 17% innowacyjności rolników wyrażonej w punktach [Ryznar 1995] przyjętych innowacji (z blisko 165 punktów na gospodarstwo do 136 punktów). Wpłynęło na to między innymi zmniejszenie się skali zakupów sprzętu rolniczego oraz innowacji z zakresu ekonomiki i organizacji gospodarstwa (nabywanie gruntów). W strukturze przyjętych innowacji na pierwszą pozycję wysunęła się produkcja roślinna (wzrost udziału z 27% do 44% w przeciągu siedmiu lat). Wprowadzanie nowości w tym zakresie (wymiana materiału siewnego, nowe odmiany, pestycydy i nawozy) przy dominującej pozycji działu w strukturze organizacji było bez znaczenia dla sytuacji dochodowej gospodarstw.

Rolnicy rozwijający gospodarstwa otrzymywali wsparcie doradców rolnych. Rodzaj, strukturę oraz intensywność oddziaływań doradczych w przeliczeniu na jedno gospodarstwo przedstawia tabela 1.

Tabela 1

Nakłady pracy doradczej (%)

Wyszczególnienie	Gospodarstwa z kredytem			Grupa kontrolna
	1 rok	4 lata	7 lat	
Szkolenia	59,4	49,3	44,9	21,4
Lustracje pól	2,9	–	–	–
Pokazy	4,3	6,2	5,4	3,8
Demonstracje	0,5	–	–	1,2
Wycieczki	4,9	5,7	8,2	3,4
Wystawy	8,0	6,5	5,8	3,6
Doświadczenia rolnicze	0,5	–	–	–
Doradztwo indywidualne w tym:	197,1	94,2	75,6	66,6
– technologia produkcji rolniczej	73,8	62,5	34,0	42,9
– ekonomika i organizacja gospodarstwa	7,0	31,7	27,9	23,7
– sporządzanie biznesplanu	116,3	–	13,7	–
Razem	277,6	161,9	139,9	100
Wskaźnik intensywności pracy doradczej (w punktach na 1 gospodarstwo)	24,0	14,0	12,1	8,6

Źródło: Obliczenia własne.

Doradztwo rolnicze dysponuje różnorodnymi środkami i metodami oddziaływań ukierunkowanych na rolnika. Doradztwo poprzez aktualizację posiadanej przez rolnika wiedzy oraz biorąc pod uwagę uwarunkowania ekonomiczne i spo-

teczne, usprawnia wprowadzanie do gospodarstw szeroko pojętego postępu [Wawrzyniak 2000]. Staje się tym samym ważnym elementem instytucjonalnej aktywizacji rolników do działań przedsiębiorczych.

Jak wynika z przeprowadzonych badań w grupie rolników modernizujących gospodarstwa nakłady pracy doradczej zdecydowanie przekraczały poziom wskaźników w grupie kontrolnej. W działalności doradców dominowały metody indywidualne. Ich istota polega na bezpośrednim oddziaływaniu jednostki na jednostkę, stwarzające możliwości wysoce efektywnego doradztwa poprzez koncentrację na określonych problemach rolnika z wyłączeniem dodatkowych czynników zakłócających przebieg porady [Ryznar 1995]. W ujęciu psychologicznym cechuje je wysoka trwałość, znaczna przystępność i aktualność przekazu. Udział tych metod w strukturze nakładów pracy doradczej wynosił 71% w roku rozpoczęcia modernizacji gospodarstw, 58% w czwartym roku obserwacji i 54% w roku siódmym. W gospodarstwach porównawczych doradztwo indywidualne stanowiło 2/3 wszystkich oddziaływań. Intensywna współpraca z doradcami w pierwszym roku unowocześniania gospodarstw wiązała się z opracowaniem biznesplanów, koniecznych dla uzyskania kredytów [Ryznar, Kalinowski 1999]. Proces ich sporządzania wymagał częstych konsultacji i osobistego kontaktu doradcy i rolnika w gospodarstwie oraz w siedzibie ośrodka doradztwa. Był pracochłonny, stanowiąc blisko 60% całości nakładów indywidualnego poradnictwa i ponad 40% wszystkich nakładów pracy służb. Drugą z kolei najważniejszą pozycję w doradztwie indywidualnym zajęły zagadnienia technologii produkcji rolniczej. Ważne dla rolnika przy wyborze procesów technologicznych, ich optymalizacji, stosowaniu nowych środków produkcji. Wpływające na poziom i jakość wyników produkcyjnych. Ich udział zmniejszył się w przeciągu siedmiu lat o połowę z 74% do 34%, przyjmując za punkt odniesienia (100%) wielkość nakładów pracy doradczej w grupie kontrolnej. Natomiast znaczenia dla rolników wykazujących przedsiębiorczość i modernizujących gospodarstwa nabierała zaczęły treści z zakresu ekonomiki i organizacji produkcji. Ich udział w oddziaływaniach doradczych wzrósł w czwartym roku badań do blisko 32% nieznacznie obniżając się w siódmym roku prowadzenia obserwacji. Zainteresowanie rolników tą problematyką wiązało się ze spłacanym kredytem i w związku z tym z koniecznością prowadzenia uproszczonej rachunkowości.

Największe znaczenie w realizacji pracy doradców miały dla wszystkich badanych rolników szkolenia. Należą one do grupowych metod pracy [Ryznar 1995]. Przeprowadzane mogą być metodami podającymi (np. wykład), lub aktywizującymi uczestników (min. pogadanka heurystyczna, dyskusja, metoda sytuacyjna, przypadku, „burzy mózgów”). Ze względu na znajomość przez uczestników zagadnień fachowych, przy zróżnicowaniu poziomu ich wiedzy, wieku, wykształcenia, doświadczenia praktycznego szkolenia wymagają odpowiedniego przygotowania i przeprowadzenia z podaniem aktualnych treści odnoszących się

do potrzeb środowiska [Ryznar 1995]. Podstawowa tematyka szkoleń dotyczyła upowszechniania wyników doświadczeń odmianowego oraz nowych technologii w produkcji roślinnej, dając rolnikom możliwości poprawy jakości i wysokości plonów.

Mniej wypowiedzi rolników dotyczyło takich metod grupowych, oddziaływania pośredniego, jak wycieczki, wystawy oraz pokazy. Ich ważną cechą polega na prezentowaniu nowych rozwiązań, nie wywołując swoistej presji stosowania poznawanych zagadnień, łączy się przy tym z pogłębieniem i wiarygodnością. Wycieczki i wystawy dawały rolnikom możliwość zapoznania się z praktycznymi zastosowaniami osiągnięć naukowych, nowym sprzętem rolniczym i technikami wytwarzania. Duże znaczenie mają pokazy w konkretnych warunkach, przedstawianie konkretnych rozwiązań i technik produkcyjnych. Metody te sprzyjają integracji rolników w danym środowisku, w poszukiwaniu rozwiązań podobnych problemów swoich gospodarstw.

4. Wnioski

1. Gospodarka rynkowa skłania rolników do działań przedsiębiorczych, których następstwem jest rozwój gospodarstw. Jednym z elementów realizacji ich zamierzeń jest kredyt oferowany na preferencyjnych warunkach.
2. Doradztwo rolnicze pełni ważną rolę wspierania przedsiębiorczości rolników. Zaangażowanie doradców we współpracy z rolnikami największe było w pierwszym roku zmian w gospodarstwach (wskaźnik intensywności pracy doradczej wyniósł 24 punkty na gospodarstwo). Poziom oddziaływań doradczych w kolejnych latach uległ zmniejszeniu (do 14 i 12 punktów), jednak znacznie przekraczał wskaźnik w grupie kontrolnej (około 9 punktów).
3. Praca doradcza z wszystkimi rolnikami odbywała się przede wszystkim w oparciu o metody indywidualne (197% w strukturze całości oddziaływań doradczych w gospodarstwach z kredytem w pierwszym roku zadłużenia, 94% w czwartym, 76% w siódmym w odniesieniu do grupy kontrolnej, gdzie porady indywidualne stanowiły 67%).
4. Najważniejszymi metodami grupowymi w pracy doradców były szkolenia rolnicze, stanowiąc początkowo od 59% ogółu oddziaływań do 45% w siódmym roku zmian w gospodarstwach, w stosunku do grupy porównawczej, gdzie miały 21% udział. Podstawowa tematyka szkoleń dotyczyła produkcji roślinnej.

LITERATURA

1. Bylicki L., Szafranek R. Cz. (1996): Pojęcie przedsiębiorczości działalności gospodarczej w teorii i praktyce. *Wieś i rolnictwo*, nr 4, 55-69.
2. Daniłowska A. (1997): Wpływ kredytu na ekonomikę gospodarstw chłopskich w gospodarce rynkowej. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 1, 81-84.
3. Drucker P. F. (1992): *Innowacje i przedsiębiorczość - praktyka i zasady*. PWE, Warszawa, 37.
4. Duczkowska-Małysz K., Duczkowska-Piasecka M. (1993): Pozarolnicza działalność gospodarcza – kierunki i możliwości rozwoju przedsiębiorczości. Studium na przykładzie gminy Myślibórz. [w:] *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej*. IRWiR PAN, Fundacja na rzecz nauki polskiej, Warszawa.
5. Gałąj D. (1993): Przedsiębiorczość jako czynnik przeobrażeń gospodarstw chłopskich. [w:] *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej*. IRWiR PAN, Fundacja na rzecz nauki polskiej, Warszawa.
6. Hunk T. (1993): Makroekonomiczne uwarunkowania „small businessu” na terenach wiejskich. [w:] *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej*. IRWiR PAN, Fundacja na rzecz nauki polskiej. Warszawa.
7. Jerzak M. (1977): Stanowisko i specyfika pracy instruktora gminnego. Referat na konferencję NOT, Bydgoszcz.
8. Kaczor-Pańkow G. (1993): Psychospołeczne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości. [w:] *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej*. IRWiR PAN, Fundacja na rzecz nauki polskiej, Warszawa.
9. Kopeć B. (1983): *Metodyka badań ekonomicznych w gospodarstwach rolnych*. AR Wrocław, nr 269.
10. Koziński J. (1988): *O człowieku wielowymiarowym. Eseje psychologiczne*, Warszawa.
11. Pajestka J. (1988): *Reforma gospodarcza na nowym etapie. Studia i materiały*. INE PAN, z. 7.
12. Pietrasiński Z. (1975): *Ogólne i psychologiczne zagadnienia innowacji*. PWN, Warszawa.
13. Ryznar J. (1995): *Doradztwo rolnicze w zarysie*. AR Wrocław, nr. 410.
14. Ryznar J., Kalinowski J. (1999): Wybrane aspekty oddziaływania kredytów preferencyjnych na kondycję ekonomiczną i rozwój gospodarstw rodzinnych w kontekście pracy doradczej (na przykładzie byłego województwa wrocławskiego). *Postępy Nauk Rolniczych*, nr 6, 89-99.
15. Sobczyk G. (1995): *Funkcjonowanie małych firm w warunkach zmian systemowych*. UMCS, Lublin, 11.
16. Wawrzyniak B. M. (2000): *Doradztwo w agrobiznesie*. Włocławek.
17. Wiatrak P. A. (1995): Środki sposoby rozwijania przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 2, 26-36.

JULIAN KALINOWSKI

**WSPARCIE DORADCZE ROLNIKÓW MODERNIZUJĄCYCH GOSPODARSTWA
I KORZYSTAJĄCYCH Z KREDYTÓW PREFERENCYJNYCH**

STRESZCZENIE

Uwarunkowania gospodarki rynkowej skłoniły rolników do działań przedsiębiorczych. Ich aktywność w tym zakresie sprzyja rozwojowi gospodarstw rolnych. Wprowadzenie zmian i nowych rozwiązań ułatwił system kredytów preferencyjnych. Jednym z czynników wsparcia postaw przedsiębiorczych wśród rolników jest instytucja doradztwa rolniczego. W swoich oddziaływaniach posługuje się różnorodnymi środkami i metodami. Do najczęstszych metod pracy doradców w analizowanych gospodarstwach należały metody doradztwa indywidualnego, realizowane w bezpośrednich, osobistych kontaktach z rolnikami. Najważniejszymi metodami grupowego doradztwa okazały się szkolenia.

JULIAN KALINOWSKI

**ADVISERS SUPPORT FOR FARMERS MODERNIZING FARMS AND TAKING
ADVANTAGE FROM PREFERENTIAL CREDITS**

SUMMARY

The introduction of market economy conditions resulted in the necessity of starting entrepreneurial activities by farmers. The introduction of changes and new methods were simplified by a system of preferential loans. Agricultural extension services are one of the elements supporting the farmers in their activities. Agricultural extension services using a variety of training forms. Individual advisory work carried out in direct and personal cooperation with farmers were the most often used methods by the advisors. Group trainings were the most important and the most efficient elements of advisory work.